

EU i zemlje zapadnog Balkana (WB 6) – Kosovo

23. studeni 2020. - Siget 18 C, 10000 Zagreb

10:00 **Uvod**

Holger Haibach

Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb

doc.dr.sc. Gordan Akrap, PhD

Institut za istraživanje hibridnih sukoba

10:10 **Glavni govornik**

doc.dr.sc. Gordan Akrap

Institut za istraživanje hibridnih sukoba, Zagreb

10:30 **Panel diskusija**

dr.sc. Norbert Beckmann-Dierkes

Konrad Adenauer Foundation, Beograd

prof.dr. Jehona Lushaku,

Sveučilište u Prištini, Fakultet političkih znanosti

dr.sc. Dušan Janjić

Forum za etničke odnose, Beograd

Jeta Krasniqi

Demokratski institut Kosova (KDI)

Moderatori:

Holger Haibach

Zaklada Konrad Adenauer, Zagreb

doc.dr.sc. Gordan Akrap

Institut za istraživanje hibridnih sukoba, Zagreb

Holger Haibach

U ime Zaklade Konrad Adenauer želim vam dobrodošlicu na našu sljedeću epizodu iz serije Europska unija i Zapadni Balkan 6. Danas pokrivamo temu Kosovo i vrlo sam sretan što su svi uvaženi gosti s nama koji će raspravljati o budućnosti i o tome što se dogodilo u povijesti.

Dopustite da poželim dobrodošlicu Gordanu Akrapu, voditelju Instituta za istraživanje hibridnih sukoba. On je naš partner i tijekom posljednje dvije godine zajedno smo održali nekoliko vrlo zanimljivih konferencija. Gordane molim te počni i uvedi nas u temu koja nas očekuje u sljedećih sat vremena.

Gordan Akrap

Hvala Holger. Zadovoljstvo mi je biti s vama. Hvala svima vama koji ste nam se pridružili danas, posebno hvala našim gostima s Kosova i iz Srbije. Zahvaljujem što ste prihvatili naš poziv i dopustite mi da vam dam kratki uvod na temu. Molimo vas da se kasnije pozovete na to i zatim predstavite svoj rad.

Raspad Jugoslavije u doslovnom smislu, na terenu, kao proces koji se nije mogao zaustaviti bilo vanjskom bilo unutarnjom intervencijom, praktički je počeo na početku 1989. početkom štrajka glađu rudara u rudniku Trepča koji su protestirali zbog ukidanja autonomije Kosova (nema potrebe spominjati Hrvatsko proljeće 1971, srpsko proljeće 1974, pokret Kosovo-Republika iz 1981.). Represivne akcije jugoslavenskih i srbijanskih institucija (vojska, policija, tajne službe) i to posebno prema kosovskim Albancima koji su se nalazili u vrhu Saveza komunista, dale su dodatan poticaj ujedinjavanju albanskog nacionalnog etnosa na Kosovu neovisno o njihovim političkim stavovima i različitostima. Kosovo je postalo „de iure“ integralni dio Srbije, ali je „de facto“ tad počeo proces disolucije Srbije. Nekoliko mjeseci kasnije u lipnju 1989. godine na Gazimestanu, na Kosovu Milošević najavljuje ratove u Jugoslaviji. Kosovo postaje jedna od

gravitacijsko-inspiracijskih točaka agresivne politike Srbije u iniciranju agresije na Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu te Crnu Goru.

Nakon izgubljenih ratova u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, na Kosovu koje je manje-više mirno promatralo te ratove, dolazi 1996. do pojave UCK i početka rata za Kosovo koji završava porazom UCK. Međutim intervencija NATO saveza 1999. mijenja ishod rata te dolazi do promjene odnosa i stvaranja temelja za samostalnost Kosova.

Izazov s kojim su se suočavale sve socijalističke/komunističke višenacionalne zajednice, priznanje, prihvaćanje te stvaranje održive višenacionalne zajednice, i danas je izazov na Kosovu. Naime, Hladni rat je upravo završio raspadom svih takvih država po etničkim načelima gdje su nacionalne zajednice težile ka stvaranju „vlastitih“ nacionalnih država te njihovu integraciju u EU i NATO strukture a što je u svojoj knjizi još 1969. godine predvidio kasniji PR dr. Frano Tuđman u knjizi „Velike ideje i mali narodi“. Jugoslavija se, u krvavom nametnutom ratu, raspala na nacionalne države koje su uglavnom sve, krenule prema EU/NATO integracijama. Bosna i Hercegovina ima problema s vlastiti razvojem jer nisu riješena nacionalna pitanja, odnosno dolazi do majorizacije jednog naroda u odnosu na druge. Takav koncept opterećuje njen pozitivan razvoj i pitanje je kamo će je odvesti.

Kosovo treba učiti iz iskustava drugih. Kako dobrih tako i oni loših. Kosovo je trenutno opterećeno brojnim i ozbiljnim izazovima koji otežavaju razvoj demokratskih institucija i procesa. Koji bitno utječu na sve domene života ljudi. Kosovo se nalazi u vrlo zahtjevnoj, gospodarskoj, socijalnoj, financijskoj, sigurnosnoj, političkoj situaciji. Česta su ubojstva, nasilja prema drugima posebno pripadnicima etničkih zajednica (i to često upravo kao najave početaka pregovora na visokim i najvišim razinama odlučivanja). Pitanje nezaposlenosti, posebno velikog broja mladih je jedno od ključnih pitanja; pitanje utjecaja i snage različitih grupa OK koje djeluju na razini Kosova, WB6 te EU i svijeta su bitno opterećenje za razvoj Kosova. Pitanje vjerske

islamističke radikalizacije se također ne smije zanemariti s obzirom na rastući utjecaj pojedinih radikalnih islamističkih procesa na Kosovu. Razina nedostatka povjerenja u institucije države i društva, kao i razina međusobnog nepovjerenja između kosovskih Albanaca te pripadnika srbijanske manjine na Kosovu, izuzetno je visoka. Ispravite me ako griješim, ali trenutno ne vidim da postoji minimalna razina suglasnosti oko temelja za početak bitnih procesa u postizanju održivog političkog dogovora između Kosovskih Albanaca i Srba koja može jamčiti njihov pozitivan, prihvatljiv, završetak.

Nedavna suglasnost oko postizanja dogovora o stvaranju tzv. Mini-Schengena je korak u tom pravcu. Pitanje je kamo će nas taj dogovor dovesti. Naime, procesi pregovaranja oko pokušaja postizanja svim stranama prihvatljivog rješenja ove ozbiljne krize traju jako dugo bez nekog posebnog napretka u postizanju dogovora. Ovaj oblik dogovora na međunarodnoj razini će pomoći Kosovu koje, uz pomoć međunarodnih institucija, organizacija, zaklada, udruga, ali i država kao što je SAD pokušava ubrzano raditi na razvoju svojih institucija na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Time Kosovo nastavlja s procesom zaokruživanja vlastitog suvereniteta u međunarodnim odnosima.

S druge strane, to je dogovor koji Srbiji omogućava tumačenje kako Srbija ne priznaje neovisnost Kosova nego radi sve što treba da se Srbi koji žive izvan Srbije na neki način integriraju i ostanu povezani sa Srbijom. Naime, ovakav oblik suradnje i izgradnje odnosa i međusobnog povjerenja jedno je od mogućih rješenja Kosovskog pitanja. Drugi je mogući način tzv. „zamjena teritorija“ koja je bila već skoro gotova stvar (pristanak SAD i F. Mogherini) i tek je na intervenciju iz Njemačke zaustavljeno njeno realiziranje.

Kosovo želi ući u EU i NATO. Članstvo u tim institucijama ne smije biti cilj nego sredstvo za postizanje ključnih ciljeva za pozitivan i održiv razvoj društva i države u demokratskom ozračju: izgradnja demokratskog društva i države koje jamči svim svojim stanovnicima jednakost pred zakonom, prava na slobodan rad i život, zaštitu temeljnih ljudskih prava i sloboda.....na tom putu se

Kosovo treba ugledati na druge zemlje članice EU koje su svojim manjinama dale, i jamče, primjenu znatnih prava i sloboda. Kosovo i Srbija trebaju mir. Trebaju stabilnost kako bi postale izvoznici stabilnosti a ne nestabilnosti, kako bi okupljale a ne dijelile, kako bi povezivale a ne rastakale, kako bi gradile mostove a ne ih uništavale. Intenziviranje gospodarskih odnosa, ukidanje carina, povezivanje sektora civilnog društva, odgovornost medija prema istini i promociji kulture dijaloga i nenasilja i deradikalizacije, neki su od pravaca djelovanja u kojima se treba kretati, po mom mišljenju, kako bi se stvorili uvjeti za pozitivan razvoj. Na žalost (zbog načina na koji je došlo do toga), moguće korjenite promjene u SPC do kojih bi moglo doći krajem siječnja sljedeće godine mogu biti i jedan od stabilizirajućih čimbenika.

Zahvaljujem se svima vama koji ste danas s nama ovdje kako bi podijelili vaša mišljenja o sadašnjosti i budućnosti Kosova. Kosova koje treba biti izvor stabilnosti i dodatnog povezivanja različitosti u državama obuhvaćenih nazivom WB6 jer su upravo odnosi Srba i Kosovskih Albanaca u srži brojnih drugih izazova s kojima se suočavaju i neke druge zemlje u WB6.

Holger Haibach

Hvala ti Gordane na uvodu. Mislim da nam sadržaj daje puno toga o čemu možemo razgovarati. Sada bih se obratio svom cijenjenom kolegi u Beogradu - Norbertu Beckmannu. Mislim da ga možemo zvati g. Balkan, jer je u našoj Zakladi pokrivaio gotovo svaki ured koji možete pokriti u ovoj regiji. S jedne strane ima puno iskustva, a s druge strane trenutno ima mogućnost sagledavati događaje iz srpske perspektive, ali i iz perspektive Kosova. Norbert, posebno u svjetlu političkog razvoja koji smo vidjeli posljednjih mjesec dana, a posebno posljednjih tjedana, kako ocjenjuješ situaciju i kakvo je tvoje viđenje događaja na Kosovu?

Norbert Beckmann

U pravu si. U ovih šest godina koliko sam na Balkanu pokrivaio sam četiri zemlje, osim Hrvatske. Ali znam da je to tema za drugu

raspravu. Gordan, hvala ti puno što si me pozvao na raspravu, hvala što ste nastavili s ovim formatom rasprava, vrlo je dobra ideja pozvati stručnjake, razgovarati s njima o određenim temama i vidjeti što se događa u regiji Zapadnog Balkana 6. To će pružiti pregled nad svakom zemljom, kako bismo vidjeli što se tamo događa i kako bismo mogli razviti ideje. Ideje i prijedlozi važni su za nadolazeće korake kako bi se moglo primijeniti na sve zemlje. Mislim na sve zemlje bliže Europskoj uniji – jer na koncu sve bi trebale biti u procesu integracije. U to nema sumnje, jer postoji apsolutna potreba za integracijom. Ne postoji drugi način s gledišta Bruxellesa i ostalih zemalja članica EU. I zemlje Zapadnog Balkana 6 misle na isti način, da bi trebale ići u tom pravcu, jer nema alternative.

Raspravljamo o Kini, o Warszawi, o Sjedinjenim Državama, o svim ostalim dionicima. Zapravo je to u duhu globalizacije. I sve je to na putu razvoja, interes koji je nastao nakon NATO bombardiranja i nakon ratnih vijesti, da i ova regija u svijetu bude mirna regija. Moramo prevladati sva ta pitanja, moramo razgovarati i pronaći pravi način kako doći do mirnog, do ekonomski uspješnog rješenja, do regije u kojoj ljudi vole živjeti i od kuda ljudi ne žele otići.

A sada dopustite da zaželim dobrodošlicu i svim ostalim sudionicima. Ovim kratkim uvodom želio bih podijeliti s vama neke misli. Prvo s njemačkog stajališta i sa stajališta većine zemalja EU-a također nema sumnje u to da je Kosovo neovisna zemlja - kakva jest – čega moramo biti svjesni. To je naše stajalište. Raspravljali smo o svim tim pitanjima. Kad po mom mišljenju imamo dvije razine odnosa između Prištine i Beograda te između Kosova i Srbije, a prema stavovima drugih zemalja poput Rumunjske, poput Španjolske pitanje Kosova je jasno. Prva razina je najvidljivija, odnosno razina pregovora o proširenju EU-a. Pogotovo sa stajališta Srbije - ako će se pronaći drugo rješenje za pitanje Kosova, nema šanse unutar Europske unije. Treba raspraviti poglavlje 35, takozvana druga pitanja, no ovo je jedno od glavnih pitanja. To je dug proces i puno je različitih dionika pokušalo pronaći rješenje kako time upravljati. Možda to znači

puno priznanje. To bi mogla biti i alternativa, ali jasno govori da ne postoje granična pitanja, da nema pitanja o tome kako upravljati sustavom između dvije različite zemlje ili dvije različite regije i ovdje pronaći rješenje. To je više-manje praktična politika.

No, puno je teže pitanje o povijesti i što ona znači. Još uvijek znamo – kako je Churchill rekao - povijest igra veliku ulogu u regiji Zapadnog Balkana 6. I to se odnosi ne samo na najbližu povijest sa svim ratnim posljedicama, što nije samo pitanje kako pronaći nacionalni identitet u svim tim zemljama i nije samo pitanje kako se ljudi osjećaju i kako pronaći vlastiti identitet. Ne, također je to pitanje gdje su korijeni regije, pitanje o tome što znači nacija i koje je razdoblje u povijesti najvažnije. Ako pogledate raspravu između Bugarske i sjeverne Makedonije, vidimo da to zapravo ovisi i o svim ostalim pitanjima koja imaju više ili manje racionalan utjecaj na regiju.

Otvoreno razgovarati o povijesti, udaljiti se od teme i sagledati temu, pojasniti, sagledati činjenice i pronaći način da se o temi ne razgovara na emotivan način. Moramo prihvatiti tumačenje i pronaći zajedničko rješenje. To je jedno od najvećih opterećenja - pronaći rješenje između Prištine i Beograda, između Kosova i Srbije. S druge strane imamo praktičnu politiku, a ako pogledate na primjer ishod Berlinskog procesa i politiku susjeda, vidljivo je da ima puno koraka, dobrih, pragmatičnih i bez tereta. Dakle, tri točke, a za primjer ću uzeti RYCO, to je poznata organizacija mladih Zapadnog Balkana 6. Jedan od najuspješnijih ciljeva i rezultata Berlinskog procesa upravo je ova organizacija mladih. Glavni ured je u Tirani, i u posljednje četiri godine rade dobro i vrlo uspješno.

Nije svaki puta jednostavno u institucijama, u odborima unutar RYCO-a, ali postoji spremnost za pronalaženjem rješenja. I sve pojedine zemlje zemalja WB6 pružaju podršku i slijede svoje obveze. Financijskog problema više nema. Oni uspijevaju, čak i kada se u nekim zemljama promijeni vlada. Drugo po redu su fondovi zapadnog Balkana, također funkcioniraju na isti način. Svaka od tih šest zemalja surađuje, pružajući potporu i na ovoj

razini puno toga dobro funkcionira, funkcioniraju zajedno. To nam pokazuje da ako postoji volja, politika regije može biti uspješna.

A najmlađi projekt na ovom polju Berlinskog procesa i konkretne politike je transportna zajednica koja je započela u rujnu prošle godine, s ciljem povezivanja 26 država članica Europske unije sa zemljama WB6. To ne znači samo povezivanje ulica i zračnih luka, to znači i morskih luka, a posebno željeznice, što je važno za sljedeću godinu. Jer sljedeća će godina biti godina željeznice u EU. Tamo se može vidjeti koliko je pragmatičan, kako je stvarno usmjeren prema ciljevima, to je fantastično. Svi ljudi koji su dionici u ovom procesu, točno znaju da se bez pragmatičnosti ne mogu okupiti ni politika, ni ljudi. Dakle, ako želimo regiju bivše Jugoslavije, uključujući Albaniju, razviti do uspješne regije, moramo postati sve pragmatičniji i uspješniji na ovaj način. Ljudi vole putovati, naravno da je teško u doba korone, ljudi vole organiziranu ekonomiju, što je vrlo važno ako pogledate gospodarstvo - vidite da su uspješni, pronalaze rješenja za sve probleme koje imaju. Poznaju se. To je za mene važna stvar. Imamo manje-više veliku lingua franca, imamo i druge ljude. Svatko može više-manje razgovarati i međusobno se razumiju, tako da u tome mogu biti uspješni u narednim godinama.

Po mom mišljenju verzija mini-Schengena, to je stvarno dobra ideja. Organizirajte to. Dati ljudima priliku da rade, zarade nešto novca, razmjenjuju ideje ne samo u smislu gospodarstva, već i u pogledu kulture, znanosti, što god želite - u ovo vrijeme možda i zdravstvenih sustava. I za ta su pitanja otvorena. Na primjer, udruživanje zajednica u sjevernom dijelu Kosova. Postoje teme koje imamo u Briselskom sporazumu i čini se da se to može ispuniti. Imamo neke točke koje su bile ispunjene posljednjih godina, a došlo je i do političkog razvoja, vidjeli smo što se dogodilo: promjena vlade, opet promjena vlade, izbori i tako dalje. Ako imamo nekih problema, valja učiniti nekoliko jednostavnih i lakih koraka naprijed i rezultat je stvarno uspješan proces. I za kraj - i time ću zatvoriti prvi dio - moramo pogledati kartu i svojom glavom i srcem shvatiti da postoje tih šest zemalja, to je regija u jugoistočnoj Europi, i da to je nije neka daleka regija,

ne, blizu je Europske unije i nije njezino dvorište, ne, to je srce EU. Moramo prihvatiti da imamo zapadni, istočni, jugoistočni i jugozapadni dio Europe. Samo tako Europa je cjelovita i moći će u budućnosti sagledati promjenu moći riječju koju imamo samo zajedno - priliku da se organiziramo i nađemo rješenje za budućnost za sve, naše ljude, za sljedeće generacije i za nas same.

Holger Haibach

Hvala Norberte, ovo je bio prilično impresivan uvod. Htio bih se nadovezati na neke točke koje si iznio. Mislim da je važno - kao što si naveo - ne samo u zemljama Zapadnog Balkana 6 da se približe Europskoj uniji i postanu članice, već mora biti i u interesu Europske unije da im bude što bliže moguće. Budući da ovo nije naše stražnje dvorište, ne, nego se nalazi u središtu. Dakle, to mora biti i u interesu Europske unije.

Drugo, vrlo si valjano istaknuo pitanje ljudi koji žive u okruženju u kojem žele ostati, a ne odlaziti. To je osobina za koju mislim da je primjenjiva za Sloveniju, Hrvatsku pa sve do Albanije, sve te zemlje imaju problem na kojem valja poraditi. Mislim da se na tim izazovima može samo zajedno poraditi.

Treće, vrlo sam zahvalan što si jasno stavio do znanja da već postoji neki oblik suradnje. Postoji nekoliko koraka. Neki bismo ih mogli nazvati malim koracima, no ide se naprijed. Mislim da je to važno primijetiti. Ako sagledate regiju sa stranog stajališta, mogli biste pomisliti da se nigdje nisu pomaknuli u 20, 30 godina, ali na terenu to drugačije izgleda, to svi znamo.

I u vezi s tim, želio bih pozvati profesoricu Jehonu Lushaku sa Sveučilišta u Prištini i čuti kako ona vidi trenutnu situaciju.

Jehona Lushaku

Jako sam sretna što sam danas ovdje i imam priliku s vama zajedno razgovarati o integraciji u EU te odnosima i analizi koja se

posebno tiče Kosova. Zapravo se u potpunosti slažem s nekim od teza koje ste ovdje ranije iznijeli. Kada govorimo o Europskoj uniji i odnosima sa zapadnim Balkanom, moramo imati na umu svu povijest koju je zapadni Balkan prolazio u posljednjih 20 godina, zapravo 30 godina - godine tako brzo prolaze. Razvoj kroz koji je prolazila Europska unija mijenjao je i pristup zapadnom Balkanu. Kad razmišljamo o ova dva procesa, moramo imati na umu da danas vladaju drugačije situacije kod oba aktera - na zapadnom Balkanu, ali i u EU. U EU s jedne strane imamo pristup proširenju – i EU je učila iz procesa i dodala nove uvjete prema zemljama zapadnog Balkana. Nadalje valja imati na umu razvoj u zemljama članicama - porast populizma u političkim strankama i porast nacionalističkih pristupa nekim političkim strankama. To također ima utjecaj na zapadni Balkan, a promijenilo je i pristup Europske unije prema zapadnom Balkanu.

Ostanimo još kratko na temi EU. Moram reći da razvojem ili promjenom pristupa u proširenju prema zapadnom Balkanu EU mora ispravnije razmišljati o uvođenju uvjeta. Bilo je puno slučajeva kada je EU pokazala uvjetovanost, pa na koncu nije ispunila dogovoreno tom procesu. A kada se ne držite dogovora, razočarate zemlje koje ispunjavaju kriterije. U ovom slučaju moram spomenuti postupak liberalizacije viza, sporazum o Schengenu prema Kosovu. Svi kriteriji koje je Europska komisija potvrdila, a to je da su svi kriteriji ispunjeni s jedne strane, a Vijeće nema hrabrosti ni raspraviti o tome, ni donijeti odluku. Koja je posljedica toga? To je potpuno razočaranje građana, isprva mladih, koji su zaista razočarani, osjećajući se usamljeno, a suočeni su i s mnogim drugim izazovima. Ali što onda za njih znači EU-integracija? Ništa! Jer na kraju nema epiloga. Nema pozitivnog utjecaja ovog procesa. S druge strane su javne institucije obeshrabrene jer su ispunile sve kriterije.

Dopustite da pređem na temu Kosova. Gdje se Kosovo trenutno nalazi? Važno je reći da je Kosovo na zapadnom Balkanu izgubljeno u procesu europske integracije iz mnogih razloga. No, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je potpisan, i općenito se razvija dalje, prolazi kroz proces demokratizacije, istodobno

provodeći puno toga s europske agende. Ovdje moram reći da je Kosovo vrlo dobro u usvajanju zakonodavstva EU, jer je mlada zemlja i odmah donosi sve propise iz EU. Ali gdje je provedba ovih zakona? Dakle, provedba je jedan od najvećih izazova, jer je to povezano s funkcionalnošću institucija, a zemlja ima političku volju za provedbu zakona. Puno smo puta bili suočeni s političarima koji nemaju hrabrosti ići do kraja s provedbom zakona. S druge strane imamo vrlo krhke institucije koje moraju proći kroz mnoge reforme, što zahtijeva promjene u javnoj upravi. Iznad toga imamo političke stranke koje dolaze na vlast i također uvode promjene u javne institucije. Dakle, sve promjene u tim procesima rade se više puta i donose kao *ad hoc* odluke, povezane s političkom voljom političkih stranaka, a u nekim slučajevima to su i zatvorene interesne skupine koje su demokratizaciju cijelog procesa dovele u pitanje.

Dakle, to su izazovi na političkoj razini. Vidim i vrlo pozitivne pomake. Kosovo je posljednjih godina imalo vrlo uspješne izbore. Ali tada je bilo upitan legitimitet institucija. Mnogo smo puta imali političku krizu zbog izjava političkih stranaka, jer nije uvijek najveća stranka stekla legitimitet upravljanja. S druge strane, puno smo puta je ustavni sud morao donositi odluke kako bismo razjasnili situaciju.

Ovdje moram naglasiti da kada govorimo općenito o izazovima s kojima se Kosovo suočava na putu k europskoj integraciji, vladavina prava zajednička je tema i tu su najveći izazovi. To je prilično paradoksalno, jer je Europska unija posljednjih desetljeća puno toga povjerala vladavini prava, izgradila sustav za reformu iste, uvela zakone i propise, savjetovala sudove. Čitav sustav nekako ne funkcionira kako se tražilo, puno je promjena, puno reformi je uvedeno, a sustav kao takav ne funkcionira. To ima utjecaja na gospodarski razvoj, koji također jako kasni, i ne pruža osjećaj sigurnosti za strana ulaganja i utječe na cjelokupni razvoj gospodarstva.

Za mene je presudno postojanje konsenzusa među svim institucijama i političkim strankama da je EU jedina perspektiva za

Kosovo. To je vrlo važno. Građani Kosova optimističniji su prema svim procjenama. Kada govorimo o njihovom osjećaju prema EU-integraciji, naravno da je liberalizacija malo naštetila optimizmu, ali ipak građani vjeruju u perspektivu i prihvaćaju to kao jedinu perspektivu. EU integracija kao takva ima svoju agendu, ali unatoč tome nikada nije provedena na način da političke stranke to nisu smatrale prioritetom.

Mali izazov vidim i u dijalogu sa Srbijom jer i to utječe na svakodnevni razvoj događaja. Kosovo je nekako zapelo u tom ovaj dijalogu i u toj situaciji, kao i u svim ovim događajima. Zbog tog dijaloga ne možemo govoriti o integraciji u EU-u, o gospodarskim kretanjima, jer sve to ima vrlo snažan utjecaj na dnevno-političku agendu. Moram naglasiti da su očekivanja prema EU vrlo velika, jer je EU jedini akter, dobro ne jedini, ali jedan od najvažnijih aktera koji može imati utjecaj na dijalog postavljanjem uvjeta objema stranama. Moram reći da je do sada dijalog vođen bez ikakve konačne slike kamo idemo. To treba rekonstruirati, po mom mišljenju, i EU mora u tom dijalogu mjeriti što je postignuto, gdje su nedostaci, zašto nema provedbe bilo kojeg od sporazuma. U tom se slučaju mora uložiti više napora kako bi rokovi, ali i ishodi tih dijaloga bili jasniji. Moram reći da EU vidim više kao aktera koji može utjecati na obje strane, a ne samo kao posrednika. Sumnjam u jezik diskursa koji Europska unija koristi u tom pogledu. Ima puno dvosmislenosti što stvarno šteti procesu. Mnogi stručnjaci kažu da je dvosmislenost dobar pristup jer možete usrećiti dvije strane. Ali nije tako. Potrebni su nam konkretniji koraci, konkretniji ishodi i kompromisi, koji bi dijalog trebali privesti kraju, i to ne postupak bez ikakvog kraja, već s besprijekornim rezultatima.

S druge strane, mislim da nam u obje zemlje, u Srbiji i na Kosovu trebaju više političara koji preuzimaju obvezu prema dijalogu. Vidimo puno promjena u pristupu i u vezi s predanošću na strani Srbije, dok na strani Kosova nikada nismo imali političare koji su se usudili bilo što reći o ovom dijalogu. Vidim kompromis vlade i punu predanost na strani Kosova, ali dijalogu nekako nedostaje jasan plan, a time i vizija kamo želimo ići. Rekla bih da je EU u

najboljoj poziciji da poduzme više toga i da stvori jasniju sliku. Evo tu ću stati. Radujem se raspravi i pitanjima.

Holger Haibach

Puno vam hvala na uvidu u situaciju. Ima puno toga o čemu bih želio razgovarati s Vama, ali stat ću i ja na tome, jer druga dva govornika čekaju i trebamo započeti raspravu. Skrenuo bih pozornost na dr. Dušana Janjića iz Foruma za etničke odnose. Moje uvodno pitanje glasi: koliko vidim uvijek je postojala volja da Srbi budu Srbi, a Hrvati Hrvati, ali stvarnost je drugačija. Sve države koje su ovdje u ovoj regiji su multietničke. U mom uredu na primjer, rade ljudi koji su porijeklom iz Bosne i Hercegovine, imam ljude koji su napola Srbi i s drugim korijenima. Dakle, koliko ovo etničko pitanje igra ulogu kada je u pitanju razvoj zemalja poput Kosova?

Dušan Janjić

Prije svega hvala Gordanu i ostalima iz Zaklade na prilici da sudjelujem u vašim raspravama, pogotovo jer smo Gordan i ja u dobrim odnosima, a po mom osobnom mišljenju ovo što radi Zaklada Konrad Adenauer dobar je primjer kako bi se moglo nešto učiniti, posebno za razdoblje 2010. godine do nekoliko godina kasnije – a to je bilo na početku ere, kada se rodila ideja normalizacije. Zaista sam zahvalan zbog toga. Sada ću izravno preći na vaše pitanje - povijest, razumio sam sve što ste rekli. Više od polovice svog ne tako kratkog života proveo sam u nekoj zaista mračnoj atmosferi etno-nacionalizma. U početku sam bio naivan, bio sam mlad i mislio sam da je to samo srpska specijalnost, ali nažalost danas je raširena i u Europi, u Europskoj uniji. To ste mogli vidjeti i kod Trumpa i drugih ljudi u Americi. Nažalost, etno-nacionalistički i etno-šovinistički stav i ideologija jedna su od manifestacija nedavnog stanja globalizacije. Kao što znamo, globalizacija je u dubokoj krizi, ali još uvijek djeluje. Sada imamo nove pojmove - populizam, ljudi orijentirani na državnost. Ali općenito u Srbiji, na Balkanu i u bivšoj Jugoslaviji imamo posla sa snažnim etno-nacionalističkim stavovima. U osnovi političari koriste tu ideologiju kao instrument upravljanja.

Dopustite da iznesem nekoliko točaka za raspravu. Prije svega, u potpunosti se slažem s navedenim pojedinostima, uključujući detalje koje je spomenula Jehona. Naravno da sam djelomično izvan toga, jer ne živim na Kosovu. Ali i na Kosovu postoji dio koji je dio našeg života i u Srbiji. Stvarno smo međusobno povezani kada govorimo o načinima za prevladavanje etno-nacionalističke politike. Na Kosovu sam mogao vidjeti dvije važne stvari koje nismo spomenuli. Sve je u redu. Moja organizacija i ja, posljednje smo tri godine imali posla s poslovnim zajednicama koje je stvorio tim Europske unije, i koji su bili oko Mogherinija. Možda ga i nema, ne znam. Od kada je Lajčak došao, nisam siguran radi li taj ured i dalje ili ne. Ali općenito - zahvaljujući terenskim i ostalim istraživanjima, otkrili smo da su poslovne zajednice spremne na suradnju, a kada imaju nešto po pitanju čega mogu surađivati, oni to i čine. No političari uglavnom žele kontrolirati proces, a ponekad ga i zaustaviti. Ekonomija je u osnovi iznjedrila optimistične ideje, poput mini-Schengena Madeleine Albright. Više volim zapadni Balkan jer je veći, i kroz Berlinski proces govori o pravim namjerama za izgradnju regionalne slobodne ekonomije. A ako pratite temu, vidjet ćete da je već puno koraka učinjeno. Ostavimo po strani političare i političku nespremnost da podrže tu ideju. Ponekad političari manipuliraju mini Schengenom, jer je njihovo shvaćanje da je regionalna komponenta važna za rješavanje unutarnjih pitanja - razvoj Srbije, razvoj Kosova i dijalog na Kosovu. U svakom slučaju mislim da je taj put stvarno dobar i mora se podržati.

Drugo, Jehona je na temelju dokumenata i argumenata rekla zašto je pristup Europskoj uniji važan za Kosovo. Mogao bih reći da je slično i u slučaju Srbije. Mogli bismo reći da je možda mnogo toga od zajedničkog interesa Albanije, što je sigurno - ulazak u EU i europska budućnost. Ali bojim se da posljednje godine koje provodimo s ovim argumentom više nego podržavaju ovo, pogotovo jer je to osnova za moju kritiku razdoblja Lajčak. Dobro znam kakva je situacija s Europskom unijom, jer nije lako jasno reći koja je ideja EU o Kosovu, Srbiji i europskoj budućnosti. No Europska unija može olakšati dijalog.

Što sad vidimo? Političari, uključujući Beograd, stvarno su vješti i manipuliraju našom spremnošću. Lajčak i drugi ljudi trebali bi jasno reći što žele. Što oni rade? Ne želim ulaziti u detalje, no ako nekoga zanima, mogu dati i argumente. Jedino što mogu reći je da nam je stvarno opet potrebna Njemačka. Prije dvije godine bila je stvarno aktivna i pogurala je mehanizam, pogurala dijalog dalje i to je zbilja pomoglo. Uključujući gospođu kancelarku sa svojim uredom i briselski dijalog. Trebamo ponovno Njemačku, posebno za provjeru procesa.

Posljednje što želim dodati: ne očekujem ništa. Možda pozitivan potez prije ožujka. Shvatio sam o čemu su govorili Lajčak, Biden i drugi ljudi. Naučili smo jednu lekciju kroz našu povijest. Spomenuli smo to dok smo razgovarali o povijesti, a to je lekcija kada čujemo po jedan glas iz Washingtona i Bruxellesa, znamo da ćemo biti u nevolji, ali kad je to isti glas, kada se Washington i Bruxelles oglašavaju istim tonom, znamo da ćemo problem riješiti na miran način. Nadam se da će to biti sljedeće godine, ali u međuvremenu moramo prebroditi osjetljivo razdoblje.

Napokon, dijalog, Jehona ga je spomenula. Dijalog se odnosi na normalizaciju, ali u suštini na kontrolu nad teritorijom, resursima i statusom ljudi koji tamo žive. Dijalog je konačno dotaknuo to pitanje, dio tog pitanja u razdoblju 2016. - 2018., što je reinterpretirano na pogrešan način. Da budemo jasni - Europska unija također mora napraviti unutarnji kompromis – i što je rješenje? Potpuno priznanje Kosova ili ne od strane Srbije. Taj dio govori o priznanju. Drugi dio koji je važan de facto je kontrola teritorija. Zahvaljujući briselskom dijalogu postigli smo napredak, kosovska vlada i institucije kontroliraju, mogli bismo reći, čitav postojeći teritorij Kosova, ali na sjeveru, gdje živi srpska zajednica, zaista je situacija slaba. Ova integracija nije u potpunosti izvršena, kako EU voli reći. No u svakom slučaju, nešto se mora preispitati, govorim o statusu tamošnje srpske zajednice. Nisam za srpsko udruživanje i općine. Mislim da je to dobar način da se sagledaju igrači, što de facto sada poštuju kosovske institucije, ali nije dio kosovskog ustava kao što je rekla Jehona. Ustav na Kosovu je

nešto što poštuju. No to nije situacija u Srbiji, mi se igramo s našim ustavnim sudom i ustavom.

U svakom slučaju, nešto što se mora učiniti tijekom dijaloga, kao što i očekujem. Sada neću ulaziti u detalje u vezi sa Srbijom. Kao što je Gordan rekao, možda će sljedeća rasprava biti o Srbiji. U ovom trenutku Srbija je zaista čudno društvo. Norbert to vrlo dobro zna jer živi ovdje. Ono što ne bih mogao reći s određenom sigurnošću je što želi vodstvo u Srbiji. Srbija nema jasnu predstavu o viziji, o strategiji. Nisam siguran da za dva dana pitamo srpsko vodstvo želi u EU, da bi rekli isto. To je naš problem, ali to je problem i za Kosovo i za proširenje EU-a. toliko za sada.

Holger Haibach

Hvala dr. Janjiću na uvidu u situaciju. Mislim da se to provlači kao vodilja kroz sve prezentacije koje smo do sada čuli od naših panelista da biste trebali igrati aktivniju ulogu u regiji. Potpuno se slažem, međutim znamo da među državama članicama Europske unije zapravo ne postoji konsenzus o tome što žele učiniti na zapadnom Balkanu. Možda bi pojedine zemlje trebale ozbiljnije ući u dijalog. To bi bilo moje pitanje Jeta Krasniqi iz Kosovskog demokratskog instituta: što mislite kako institucije na Kosovu i u Srbiji i drugim zemljama mogu doprinijeti da se proces pokrene?

Jeta Krasniqi

Hvala vam puno. Zadovoljstvo mi je pridružiti se ovom vrlo zanimljivom panelu. Sviđa mi se put kojim panel ide – započeli smo s povijesti, a sada prelazimo na moju najomiljeniju temu: proces dijaloga Kosovo - Srbija. Prije nego što odgovorim na Vaše pitanje, želim samo naznačiti nekoliko stvari, možda dati odgovor na ono o čemu smo već razgovarali. Imam tendenciju pokušavati gledati na stvari sa šireg stajališta. Prema onome što sam naučila proteklih godina baveći se dijalogom između Kosova i Srbije,

postoji opasnost da se pojednostavi povijest ili pojednostave narativi ili čak činjenice.

Možda bih trebala odgovoriti Gordanu i reći da se ne bih u potpunosti složila s time kako je projicirao povijest 80-ih i 90-ih, jer mislim da regija ne treba previše pojednostavljena, ali i trebamo biti svjesni da su narativi još uvijek vrlo važni za sve zajednice koje žive u regiji zapadnog Balkana. Kada sam čula Gordana, primijetila sam da nije spomenuo godine ugnjetavanja, nije spomenuo etničko čišćenje, ratne zločine i zločine protiv čovječnosti. Ovo ne spominjem kao kritiku Gordanu, već više s namjerom da u prvi plan stavim kako je su priče još uvijek vrlo važne za regiju. I to se vraća na etnički nacionalizam o kojem je govorio gospodin Janjić, ali i na političku situaciju u kojoj se nalazimo kada je u pitanju proces dijaloga između Kosova i Srbije. Važno je, jer mislim da se na Kosovu neposredno nakon rata često razgovaralo o pomirenju. Previše smo razmišljali o pomirenju, ali bez da utremo pravi put i način na koji valja govoriti o pomirenju. Ne možete govoriti o pomirenju ako ne govorite o ratu, suočavanju s prošlošću, o onome što se dogodilo, o odgovornosti za počinjene zločine, o pravdi i svemu ostalom. I mislim da smo zato sada ovdje, 20 godina nakon svega, ponovno razgovaramo o pomirenju, a da nikada nismo razgovarali o suočavanju s prošlošću. Još uvijek nam se negiraju zločini koji su se dogodili na Kosovu, i dalje vodim razgovore s mnogim svojim prijateljima u Srbiji kako je NATO bombardirao Srbiju, ali bez razgovora o temi zašto je NATO bombardirao Srbiju. Mislim da kada govorimo o narativima i o politici i povijesti u regiji, vrlo je važno obuhvatiti sve i voditi značajniju i dublju raspravu o tome. Mislim da će ovo dovesti do održivog mira koji želimo postići kao regija.

Naravno da je Kosovo nova država, ali neću prihvatiti da je Kosovo demokratski gora država od bilo koje zemlje zapadnog Balkana. Ipak se Kosovo bavi problemima s kojima se suočavaju čak i europske zemlje. Ponosni smo kao zemlja što imamo slobodu medija i vrlo živopisno civilno društvo. Upravo smo neki dan razgovarali s nekim prijateljima iz civilnog društva iz Srbije, napominjući da zapravo civilno društvo na Kosovu ima pravo

kritizirati vladu i ne mora se plašiti odmazde, iako to možda neće uvijek biti slučaj s mojim kolegama u Srbiji ili u drugim zemljama. Mislim da pravdu moramo uvijek poticati, gledati pozitivnu i negativnu stranu, pa kada zemlju ne odbijamo samo zbog negativnih odlika, već promatramo kako napreduje i pokušavamo odrediti gdje su problemi, tada idemo dalje.

Kada slušam neke primjedbe, u jednom bih trenutku pomislila, vau, Kosovo, koja je ovo država nasilnika. Želim to istaknuti, jer mislim da je važno napredovati. Razvij u pravcu dijaloga kako bih odgovorila na pitanje koje mi je postavljeno. Mislim da bih trebala dodati nešto na ono što je gospodin Janjić rekao o europskoj perspektivi. Mislim da da, uistinu, europska perspektiva jedini je put ne samo kao način integracije i stvaranja Europe u cjelini, već i zbog reformi. To je tip države koju mi kao građani želimo. Želimo pravednu državu, želimo bolje obrazovanje, bolju ekonomiju, bolju zdravstvenu zaštitu. Mislim da su reforme koje su na putu k europskim integracijama reforme koje želimo kao društvo. Ali mislim da su mnoge činjenice ovdje podcrtane i naglašene, a problem je dvojak. Zbog još uvijek krhkih demokracija koje imaju zemlje zapadnog Balkana, s kojima još uvijek moraju surađivati, pa s mnogim unutarnjim problemima, problemima vladavine prava, problemima sa slobodom medija itd. No mislim da je to i signal koji dolazi iz Europske unije. Mislim da je problem što deset godina nakon normalizacije još uvijek razgovaramo i ne vidimo jasan stav EU o tome što znači normalizacija i što EU pokušava pogurati u zemljama poput Srbije i Kosova kada govorimo o konačnom sporazumu.

Slažem se s gospodinom Janjićem kada je rekao da je naš teritorij ujedno i status građana na Kosovu. Ali mislim da je i više od toga. Kada kao građanka sagledavam proces normalizacije, vidim da je ovo proces u kojem zaključujemo otvorena pitanja sa Srbijom, gdje postizemo mirni sporazum, bavimo se prošlošću, svim svojim narativima, također nam je jasan put k europskim integracijama, članstvu u UN-u i NATO-u. Ne mislim reći da jednom kada postignemo sporazum sa Srbijom, automatski imamo i ključ do drugih vrata, što bi značilo da bi ovaj sporazum trebao dati Kosovu

ključ za otvaranje drugih vrata u određenom trenutku. Ali u ovom trenutku Kosovo nema taj ključ, jer Kosovo nikada ne može imati europsku perspektivu, jer Kosovo ne priznaje pet zemalja, a ako govorimo o normalizaciji i europskoj perspektivi, kako je to predviđeno i u rezoluciji UN-a kada je pokrenut postupak. EU mora učiniti nešto u pogledu razvoja opipljive europske perspektive za Kosovo.

Budući da je postignut sporazum o SSP-u, jer je postignut sporazum s fusnotom i potpisan je samo između EU-a i Kosova, a nije bilo potrebe za ratifikacijom u Europskom parlamentu. Ali koji je sljedeći korak u plan Europske unije za Kosovo? Kamo idemo? A znamo čak i da je liberalizacija sada europska perspektiva, to nije europski put, to je zaseban proces. Dakle, moje pitanje upućeno Europskoj uniji odnosi se na Kosovo, i pitam: koji je vaš plan? Hoćete li Kosovu ponuditi europsku perspektivu? A sada se vraćam na ono o čemu je gospodin Norbert govorio da je pragmatičan i praktičan i u potpunosti se slažem. Ali mislim da smo nakon deset godina vrlo pragmatični i praktični u vezi s europskom perspektivom, normalizacijom i sporazumom, mislim da je vrijeme da imamo viziju u kom pravcu želimo pogurati taj proces. Moram reći da je takav kakav je.

Ako govorimo o normalizaciji - govorimo i o priznavanju. Ako kažemo da Srbija neće priznati Kosovo, ali možda će ga na neki način prihvatiti, onda želim čuti što Europa kaže na to, znači li to da ćete prihvatiti i priznati Kosovo kao državu i ponuditi Kosovu europsku perspektivu, čak i ako Srbija ne prizna Kosovo? Je li ovo karta? Jer to moramo vidjeti. Treba nam vizija kamo ide regija, ali i kamo ide Kosovo. Nakon dogovora s dvosmislenošću, ako to možemo tako nazvati, znamo kuda idemo, i sada smo opet ovdje i raspravljamo o tome što bismo trebali učiniti. Mislim da je u ovom trenutku vrlo važno, nakon par godina pregovora i puno rasprava o mirovnim sporazumima, da zapravo govorimo o miru, da imamo viziju suočiti se s prošlošću, prihvatiti narative obje strane, tražiti pravdu za sve zločine koji su počinjeni i tražiti priznanje zločina koji su počinjeni. Istovremeno imamo jasnu viziju Europske unije o tome što je to što regija želi i očekuje od

Kosova. Opet ne želim, i kao građanka ne podržavam prečace Europske unije, ali podržat ću i tražiti perspektivu. Ako nas pet zemalja ne prizna, onda nema ni perspektive.

EU je vrlo važna poluga koja upravlja i uvjetuje europske perspektive i mislim da bi je trebala iskoristiti u tom pogledu. Možda valja zaključiti i otvoriti se naravno, drugim pitanjima ili komentarima, ako ih možda ima. Potpuno se slažem s onim što je gospodin Janjić rekao da je po tom pitanju važno imati transatlantsko jedinstvo. Vidjeli smo što se dogodilo u posljednje dvije godine. Kada govorimo o zajednicama na Kosovu, a ne o većinama, zajednicama, jer je to način na koji su manjine prepoznate ustavom Kosova i kako je napravljena razlika. Oni se ne nazivaju manjinama, oni se zovu nevećinskim zajednicama. Kosovo i paket zapravo utjelovljuju rast i napredniji su od manjinskih zajednica, čak i od europskih zemalja.

Na tom putu moramo imati jasnu viziju da ne pronađemo samo dio sporazuma, već da vidimo kako kroz taj sporazum zapravo možemo graditi mir u regiji. Kako kroz ovaj sporazum gradimo perspektivu za regiju, za Kosovo, za Srbiju i za ostale zemlje. I kako ćemo kroz ovaj sporazum postići održivi mir. Cilj ne bi trebao biti sporazum, cilj bi trebao biti da kroz ovu mjeru sporazuma postignemo dugoročne ciljeve. Ta hrabrost koju je imala Europa i njezina vizija kada je uspostavljena sredinom 60-ih. Želim doživjeti onu vrstu hrabrosti i vizije koju smo već vidjeli - a koja je gradivni element trenutne Europske unije. Ovo je također dio unutar regije. Moramo popraviti stvari ili biti kreativni – toliko kreativni da zapravo gubimo osjećaj za ono što pokušavamo učiniti.

Hvala što ste me saslušali. Bilo mi je zadovoljstvo. Rado ću odgovoriti na vaše komentare ili pitanja.

Gordan Akrap

Ako mi dopustite, samo bih želio nešto komentirati i onda možemo prijeći na pitanja. Problem je što Kosovu treba vrijeme, ali i Srbiji treba vrijeme. Slažem se s onim što je Jeta rekla o mom

uvodnom govoru - vrlo je teško u pet minuta reći sve što biste željeli, posebno za mene. Od početka sam bio pripadnik dragovoljačkih postrojbi i tamo sam proveo čitav rat.

22 godine smo čekali da izaslanik srpskog predsjednika klekne u Vukovaru. Ali on nije rekao 'Žao mi je zbog onoga što smo učinili.' Primjerice, činjenica je da se dr. Janjić i ja poznamo samo nekoliko dana, a ja već imam veliko poštovanje prema onome što on piše, no mi smo se složili da se nećemo složiti oko priče o našem ratu. Za mene je to Domovinski rat, to je agresija Srbije i Jugoslavije na Hrvatsku, a za njega to je bio građanski rat. Dakle, slažemo se da se ne slažemo. To su osnove da u budućnosti neće postojati jedinstvena pozicija, ali nadam se da je to nešto što nas neće spriječiti da pokušamo pronaći rješenja kako bismo postigli međusobne dogovore o nekim drugim pitanjima.

Ovo mini Schengen područje o kojem govorimo, Berlinski i Briselski proces i nadam se da će se Washington vrlo brzo vratiti. Ovo je veoma važno. Važno je razgovarati. Važno je voditi razgovor, jer je svaki razgovor bolji od tišine, svaki je razgovor bolji od većih tenzija. Jer samo ako komunicirate, možete pokušati pronaći rješenje. Razlog zašto radimo ove konferencije je pokušaj pronalazjenja minimalne razine međusobnih dogovora o osnovi koja bi mogla postati osnova za buduće odnose. Za mene nema sumnje, kao što je rekao Norbert, Kosovo je neovisno. Nadamo se da će Kosovo imati CT u svim međunarodnim organizacijama. Ovo je dio procesa koji bi valjalo provesti. A to se može učiniti samo - kao što ste oboje rekli - ako svi shvate što se događa i na temelju tih činjenica pokušaju pronaći procese i aktivnosti i razloge za zajednički život i zajednički rad.

Ako uskoro ne možete pronaći politički sporazum, možemo pokušati pronaći druge sporazume na drugim poljima, poput ovog mini-Schengen područja koje pokušava povezati ljude na ekonomskoj, socijalnoj i financijskoj osnovi. Znam, čuo sam od puno ljudi s Kosova koji su u to vrijeme živjeli i radili u Jugoslaviji da nisu imali pozitivan odgovor od srpskih institucija u vezi s njihovom mirovinom. I to je problem, također za njih. Takve

aktivnosti su nešto što se mora obaviti u Beogradu. Primjerice, ono što smo radili glede odnosa sa Srbijom prije nego što smo postigli položaj za međusobni sporazum, problem je koji smo napravili i poboljšali u našim odnosima na nekim drugim poljima. I nadam se da ćemo u buduću poboljšati odnose između naše dvije zemlje na drugim poljima koja još uvijek nisu dovoljno odrađena. Ali ovo je proces. Korak po korak. Jako mi je žao što u Srbiji nemamo političara poput Konrada Adenauera u Njemačkoj nakon 2. Svjetskog rata. Još trebamo pričekati da Srbija dobije predsjednika i čelnika koji će otvoreno reći 'Da, pogriješili smo.' Ali za sada imamo situaciju koju imamo i nadam se da to neće predstavljati prepreku za nas i da ćemo moći izgraditi nove situacije i odnose.

Norbert, želiš li komentirati ili dodati još nešto?

Norbert Beckmann

Hvala ti Gordan, hvala Jehona, hvala Jeta i Dušane – dopustite samo kratki komentari - sljedeći put trebamo više vremena za raspravu i pronalaženje rješenja. Da, razgovor o povijesti je prijeko potreban, razgovor o povijesti treba prostora i potreban je prostor u radu s institucijama. Berlinski proces mogao bi biti jedno sredstvo za daljnji razvoj. Počelo je u Varšavi s jednim korakom, ali nije završen, postalo je previše institucionalno i postoje neki ljudi koji vide u tome puno novca, no mislim da je to apsolutno nužno za zaista širok prostor i za različite vrste novina. Ali ovo je u ovom trenutku kada se bavimo poviješću prijeko potrebno to učiniti, kako bi se prihvatilo gledište svakog pojedinog dionika na ovom polju. Žrtve, dužnosnici i svi ostali sve valja posjesti za stol pa neka počnu. Nikada ne bismo smjeli zaboraviti da u ovom procesu koristimo i crkvu. Crkva je jedan od najvažnijih igrača na ovom polju. Bez crkve nećemo dobiti priznanje Kosova od Srbije i za to je potrebno toliko strpljenja da mogu samo reći: krenimo. To je proces na određenoj razini, no to je potrebno učiniti, imati prostora, dati ljudima glas.

Jedno pitanje: što znači normalizacija? Odluku ne donose Europska unija ili Sjedinjene Države. Normalizacija u planu proširenja EU znači da Srbija i Kosovo trebaju otkriti što znači normalizacija. Nije prepušteno Europskoj uniji ili Sjedinjenim Državama niti bilo kome trećem da kaže morate to učiniti na ovaj ili onaj način. Ako mislite da su demokracija i sloboda zaista vrijednost, te zemlje moraju pronaći ideju što znači normalizacija. To je također moje privatno mišljenje, da je ovo priznanje važno; no ako postoje neke alternative, molim vas, razgovarajmo i o tome i pronađimo način za normalizaciju. To moraju učiniti Kosovo i Srbija.

Znam da nam ponestaje vremena, zato zadnja rečenica - ne moramo se brinuti o Rusiji, oni nisu zanimljivi u ovom rješenju.

Gordan Akrap

Dr. Janjiću, želite li dati komentar, dodati nešto?

Dušan Janjić

Prije svega, u potpunosti se slažem s Jetom, rekla je da nema odgovora na pitanje zašto je NATO bombardirao Srbiju. Istina je, kao što je rekao Norbert, da se moramo suočiti s prošlošću, moramo razumjeti povijest, ali u stvarnosti imamo tri različita narativa o istom događaju: jedan je albanski, zatim kosovski narativ, za koji mislim da je 100 posto u skladu sa stvarnošću, što se dogodilo i koji je pravi razlog da se narativ o humanitarnoj katastrofi u osnovi zaustavi NATO bombardiranjem, a Albanija se mora obraniti. No srpski narativ koji je u Crnoj Gori trajao nekoliko godina zaista je opasan za razvoj u Srbiji. Priča se da su Srbija i srpsko vodstvo u to vrijeme bili nevini i nisu ništa poduzeli. Bili su dobri momci, no zapad je mrzio Srbiju. To je bio razlog zašto je zapad tražio mogućnosti da bombardira Srbiju. Kraj priče. U osnovi je to bilo ne razumijevanje situacije na licu mjesta, posebno zločina koje su srpska policija i para-policija počinili

tijekom 1996. i 1998. godine. Zašto to ističem? Tri godine u Srbiji imao sam sve pripremljeno, imao sam tim, ali sva su vrata bila zatvorena. A sada tražimo od Washingtona da nam pomogne u istraživanju. U Srbiji je nemoguće provesti istraživanje koje namjerava promijeniti narativ i prikazati činjenice. Mogli bismo promijeniti percepciju povijesti samo ako suočimo ljude s činjenicama, sa stvarnošću i s onim što se dogodilo. To je prvi komentar.

I druga tema - ne zaboravite, bez ulaska u NATO, Srbija i Kosovo nemaju sigurnosni paket. Mogli bismo razgovarati o normalizaciji. Biti članicom Europske unije jedan je dio, važan dio. Ali bez sigurnosnog okvira u kojem će se stvari rješavati na miran način - nema šanse. Zbog toga se zaista nadam da ćemo zaustaviti takozvanu toleranciju Europske unije prema pričama o nevojnom angažmanu Srbije. To se dogodilo kad se vlada suočila s unitarno proglašenom ovisnošću, a u osnovi je to anti-NATO i protueuropska politika, koja Srbiju gura prema Rusiji. Moramo biti načisto s tim.

Hvala što ste me saslušali.

Gordan Akrap

Mogu li dati riječ Jeta, ona želi ovo komentirati.

Jeta Krasniqi

Mislim da je Jehona Lushaku htjela prva nešto reći.

Gordan Akrap

Oprosti, Jehona, nisam te vidio. Jehona Lushaku, želiš li nešto reći? Žao mi je, bili ste na drugom ekranu, nisam Vas mogao vidjeti.

Jehona Lushaku

Da hvala Vam. Zapravo imam nekoliko dodatnih primjedbi na ono što je rekao dr. Janjić. Primijetila sam da je rekao da je to bio građanski rat, da je bilo samo vojnih policajaca ili da je bio nevojni rat, i da su bile prisutne samo policijske snage. Moram mu reći da sam ja jedna od žrtava na Kosovu, mjesecima sam bila izbjeglica spavajući u inozemstvu, jer su nas vojne snage Srbije istjerale iz kuće i spalili su ih – i to je bila vojska, tome sam svjedočila. Mala primjedba, ali čini veliku razliku. Pa molim Vas, samo sam to htjela reći.

Dušan Janjić

Slažem se. 126.000 pripadnika vojnih snaga. Ali spominjao sam takozvane antiterorističke akcije, njihovi su članovi uhićivali i ubijali civile. Plus vojska, u potpunosti ste u pravu. Riječ je o enormnom broju vojske.

Jehona Lushaku

Zapravo nikada nisam spomenula osobno iskustvo. Ali kad prođete kroz rat i vidite toliko prizora, i 20 godina nakon toga čujete drugačije interpretacije ponekad morate reagirati i iznijeti svoja iskustva. A preživjela sam i masakr u Koliq, tako da sam i tome osobno svjedočila.

Još nešto želi reći, a to je da nevećinska srpska etnička skupina na Kosovu ima vrlo naprednu poziciju zasnovanu na našem ustavu koji im je rezervirao mjesta čak i u parlamentu. To je dakle daleko naprednije od pozicije bilo koje druge etničke skupine u regiji. Mogu samo reći da to stavlja srpsku etničku skupinu na Kosovu u vrlo dobar položaj. Također želim reći da u tome postoji i tragični dio - a to je način na koji ih političari u Srbiji koriste i instrumentaliziraju u okviru svoje političke zastupljenosti na Kosovu. Koriste ih u različite svrhe i ne dopuštaju im da sami donose odluke kao etnička skupina na Kosovu. To je tragični dio u

kojem vidim poteškoće za njihov položaj na Kosovu. Inače se slažem s mnogim tezama koje je Jeta spomenula. Vrlo je tragično da mi sada, 20 godina nakon rata, nemamo političare koji ne mogu ići dalje od diskursa nacionalističkog pristupa, kakav je bio i prije 20 godina.

Kao još uvijek mlada žena ove zemlje, još uvijek vjerujem da mladi mogu razviti kompromise i nadići narativ. To nam treba, ali naravno moramo prepoznati što se dogodilo tijekom rata. A ako nastojimo zadržati svoju povijest onako kako je zapisana u povijesnim knjigama, od strane jednog autora koji pripada etničkoj skupini, nećemo postići nikakav dogovor. Štoviše, mislim da je naša misija postići sporazume koji nadilaze ovo i uče na primjerima poput sukoba između Njemačke i Francuske. To je učinjeno brzo, imajući u vidu ono što se prethodno dogodilo u 2. Svjetskom ratu.

Gordan Akrap

Jehona, možemo li sada dati riječ Jeti, jer moramo uskoro završiti. Hvala Vam.

Jeta Krasniqi

Hvala Gordane. Kada slušam Dr. Janjića kako govori i prepoznaje što se i zašto dogodilo i odgovara na pitanje zašto je NATO bombardirao Kosovo, neću upotrijebiti riječ hrabrost, nego radije riječ - kao što ste rekli – da prepoznaje činjenicu. A to je nešto što još uvijek nedostaje u narativu između Kosova i Srbije. Da, žalosno je da to morate nazvati hrabrost, kada netko prepoznaje činjenice. Dakle, mislim da nam upravo to nedostaje i moja percepcija je više na srpskoj strani. Mislim da srpsko društvo, srpska zajednica još uvijek ne prepoznaje, ne zna i nema hrabrosti suočiti se s onim što se dogodilo kao - ako mogu tako formulirati - oslobađanje od prošlosti i davanje šanse budućnosti. Ako se nešto pogrešno

radilo, suočimo se s tim, zatražimo pravdu i idemo dalje , jednom zauvijek. To je ono što mislim da trebamo učiniti.

Konačno, u vezi toga što je rekao gospodin Norbert, neću se složiti s Vama, vrlo ljubazno i s poštovanjem, jer ne mislim da postoje alternative priznanju, jer govorimo o konačnom i pravno obvezujućem sporazumu koji će se baviti i sa svim preostalim pitanjima. Ovo je faza EU. Ako govorimo o konačnom sporazumu strana, nema alternative priznanju. Ne postoji alternativa prepoznavanju stvarnosti na temelju toga. Ako nastavimo stvarati prostor za obje strane, negirati stvarnost, mislim da onda samo povlačimo ovaj status quo i samo prebacujemo situaciju na sljedeće generacije. Da zaključim. Kako dugo radim na ovom pitanju, prema mom mišljenju nema alternative priznanju. Točno je i slažem se s time što je gospodin Lajčak rekao, da je na stranama da utvrde što je normalizacija. Ali EU je snažan partner, koji je preuzeo na sebe vrlo važnu ulogu, preuzeo je ulogu nekoga tko treba poboljšati život građana i ponuditi europsku perspektivu, jednako kao i UN i UN-ova rezolucija.

Znamo da ni Srbija ni Kosovo sami od sebe neće odlučiti i generirati mir, ako ne bude guranja, ako nema poluge i ako ne postoji vizija kamo te zemlje idu. Opet mislim na ono što sam već rekla, EU ima zlatnu kartu i mora s tom kartom potaknuti zemlje na potrebne re-kompromise. Ali opet, ne vidim alternative priznanju i ne vidim drugu verziju toga - i ovdje ću zaključiti, Gordane, ne vidim alternative. Kao što je Gordan rekao, moramo učiti iz regije, a spomenuli ste Bosnu i Hercegovinu. Ako sagledavamo najbolje prakse, ponekad shvaćamo što je pošlo po zlu i kako to ne ponoviti. Mislim da s ovim imamo šansu kao regija, a EU ima priliku sada s dijalogom u Kosovu i Srbiji ispraviti nepravde i ne ponuditi druge alternative od dugotrajnog i održivog mira. Hvala vam, oduzela sam vam puno vremena.

Gordan Akrap

Hvala Jeta na razmjeni iskustava, izuzetno je dobro kada to možemo podijeliti s drugima, tko je prošao ovaj proces rata, pristupanja i pregovora - to bi moglo biti korisno svima vama.

Jehona, želite li iskoristiti ovaj zadnji trenutak?

Jehona Lushaku

Da, u posljednjem trenutku Norbertove rasprave o tome, da bi Kosovo i Srbija trebali sami pronaći rješenja. Rekao bih da bi u ovom slučaju bila primijenjena oslobodilačka demokracija, ali da bi dvije stranke sjele za jedan stol, moraju se prepoznati. To je preduvjet. Ako to nedostaje, a to je da jedna strana prepozna drugu stranu, tada je potrebno posredovanje, treba netko tko će donijeti pravila i također pomogne stranama da se međusobno priznaju, inače u ovom slučaju strane ne mogu same pronaći rješenja.

Gordan Akrap

Moram prekinuti ovu odličnu raspravu. Želim Dr. Dušana Janjića zamoliti za posljednji jednominutni komentar, a zatim ćemo Norbert i ja zaključiti raspravu.

Dušan Janjić

Općenito se slažem s Norbertovom izjavom da Beograd i Priština moraju pronaći put do normalizacije, ali onaj koji im to omogućuje mora znati u kom pravcu im pomaže. Prema rezoluciji generalne skupštine i poglavlju 35 sa Srbijom je na moderatoru da jasno definiira mjerila ili kriterije za prepoznavanje napretka normalizacije. U vezi s tom točkom spomenuo sam njemačku vladu i njemački Bundestag, oni su zaista bili aktivni prije nekoliko godina sa svojim stavovima i tezama, ne znam više kako su to bili nazvali. Znali su stvarno i jasno komunicirali što žele postići u tom procesu. To je stvarno potrebno - i ovo je moja posljednja poanta

- molim vas, pomozite Lajčaku. Ako ta misija propadne, a blizu je neuspjehu, imat ćemo dramu. Jer normalizacija je proces koji je pokrenut prije mnogo godina, i nadamo se da će se nastaviti. Ako ga tek tako odbacimo, ne znam što će se dogoditi. Sukob ili možda nešto drugo što neće biti dobro. Ovdje stajem. Zaista cijenim ovu vrstu narativa. Moramo tražiti način kako ostati živjeti u miru, kako završiti rat i shvatiti što se dogodilo, ali stvarno živjeti u miru. Hvala vam.

Gordan Akrap

Hvala ti Dušane. Norbert, želiš li zaključiti?

Norbert Beckmann

Hvala, ali mislim da nije vrijeme za zaključke, već samo za neke primjedbe. U pravu ste, na koncu cilj je priznavanje. A put do prepoznavanja doista je dug. Još jednom: odluku moraju donijeti Priština i Beograd, a ne Washington i Bruxelles. Odluku moraju donijeti institucija i ljudi u ove dvije zemlje. Put do priznavanja, zaista je dug put, a između nas valja poduzeti korake. Imamo briselski sporazum, molimo obje strane da ga ispune, što je važno kako bismo pokazali da postoji napredak. I u potpunosti se slažem s Janjićem da nam treba moderator, da postoji potreba za snažnom potporom koja bi mogla po mom mišljenju biti - ne baš Europska unija - to bi mogao biti Lajčak ili netko drugi- Dopustimo nas da se kreira okruženje i ne bavimo se granicama, već procesom i za to treba više vremena. Zanimarimo stav dionika u Srbiji i na Kosovu prema strancima, oni nisu u mogućnosti donositi odluke i donositi rješenja. Puno ti hvala.

Gordan Akrap

Hvala ti Norberte. Na kraju bih iskoristio priliku da zaključim ovaj panel. Na početku želim zahvaliti Norbertu koji je predložio ove dvije odlične panelistice - Jehonu i Jetu. Ono što bih htio predložiti Holgeru i Norbertu, čim to dopuste uvjeti, da možemo koristiti

Hrvatsku kao posrednika za organizaciju ove vrste konferencije sa širom publikom. Možda negdje na obali ili u Zagrebu. Mislim da bi to bio vrlo živ razgovor. Kao što su Jeta i ostali rekli, postupak uzajamnog priznavanja dugotrajan je proces; morate znati tko ste, morate poznavati svoju povijest, morate znati kamo idete. Ali ponekad je ovaj put pun prepreka koje treba riješiti. Ovo je pitanje strpljenja, pitanje povjerenja, i kao što je Norbert rekao, pitanje je činjenice, da možemo to učiniti zajedno, ali treba nam pomoć posrednika. Na kraju su samo dvije strane za stolom koje to moraju riješiti.

Želio bih vas podsjetiti da radimo na zbornicima konferencija i na prošlim konferencijama, pa lijepo vas molim, ako želite – i unaprijed hvala ako ćete to učiniti - napišite rad o onome što ste rekli kako bismo ga mogli objaviti i podijeliti u okviru Konrad Adenauer Stiftung, unutar UN-a, i u našoj mreži.

Puno vam hvala što ste bili s nama, nadam se da ćemo ostati u kontaktu. Želim vam lijepo i ugodno i zdravo vrijeme koje je pred nama. Ugodan vam dan i hvala.